

Euskera batua (V). Intza-r Damaso, mixiolaria

Zeruko Argia, 379. zk., 1970-06-07: 12.

Oraingo hontan Iruñara joan naiz.

Larogeitik gorakada polita daramaki sorbaldan Aita Intzak, eta, anka bat alperrari emanik ba dauka ere, tente dago oraindik. Intzen, Nafarroan, jaiotako Migel Olazagarre Zubillagak, *Intza-r Damasoren* izena artu eta Iruñeko Extramuros-ko Kaputxinoetan egin zituan teologiaz gerozko ikastaro guziak.

Eta Extramurosen dago oraindik.

Baiñan etenkada luze bat izan du tartean.

Gerra aurretik ementxe ari zan (berrogeitik gora zituala) *Irugarrengo Prantziskotarra* euskeraz egiten (6.000 ale garai hartan!), eta aldizkari honek arrera ona izan zuala, bai, eta bere "lagun aundi" Aita Buenabentura Oyeregiarrari bururatu zitzaion aldizkari aunditxoagoa ateratzea; hau etorri zitzaioten (zerutik-edo) burura, eta Aita Intza eta biak sortu zuten orain irakurleak eskuetan daukan *Zeruko Argia*; honetaz gaiñera. Aita Donosti eta Elduainek lagunduta ateratzen zuten illero, elizetan zabaltzeko, eresi-orri bat, letra eta guzti.

Ogeitamaseian Txilera bialdu zuten; zergatik izan zen ez nion galdetu ere egin.

Txilen egin ditu Aita Intzak orain dala bi urte artekoak (ogeitamabi urte luze) mixioetan; anak an, burua eta biotza emen: Txiletik bialduak ditu ZA-ra eta *Euskera* aldizkariara lanak, batez ere Azkuek jaso gabe utzi zituan itz batzuen zerrenda batzuk. Orrela, bi puzka eginda, bizitza ez da lan erreza; neronek ikasia dut hau.

Etorri berria dugu, beraz.

Euskerak gizon honeri bere biziz zor dio; bi izan balitu, iru, iru; gizonak ezin du gehiago eman.

Alere (eta berari baiño min gehiago eman didala uste dut) Arantzazuko batzarretan bere itza (Euskaltzain baten itza gaiñera) esan nahi izan zuanean, gazte ausarti batek eten omen zion. Zerbaitxo bat gehiago esan nahi nuan nik emen, egokiera hontan; ez nau Aita Intzak utzi. Begiak bizar ohoragarri hoietaraiño jeixten dituan gure erriko gizon on honek aixa ahaztutzen ditu irainak.

Eta obe; indarra ortxe du.

* * *

Betiko galderarekin asi nintzaion Aita Intzari: orain artean esandakoaz zer zion.

– *H* honetaz uste gabeen arrapatu ninduan Arantzazuko billerak –esan ziran– (etorri berria zan). Baiñan ordutik onuntza ez dut aldatu nere iritzirik. Batasuna, iñork baiño gehiago nahi nuke nik alde bateko eta besteko euskeldunen artean, eta guztiok bat egiñik izkuntzaren alde lan egitea; baiñan *h* hori erabiltzeko zaletasuna kaltegarri izango ote genduan iruditu zitzaidan. Ainbeste eta ainbeste eun urtez *h* hori gabe ibiliak baikera

alderdi hontan, eta emengo idazkera erriak guztiz artua dauka. Erriak ez du gaurko idazkera hau bat batean artu. Euskaltzaindiak sortarazia izan zan; eta gure errian ederki sartua dagoalako, irakurle gehienak (guziak ez ba dira ere) gure aldean hortara bakarrik oituak gaudelako, gure aldeko euskera zaletasunerako kaltegarri izango zala irudituz zizaidan. Eta ez hau bakarrik: honek zaildu eta nekeztu egingo zuala: bai gure euskeraren ikastaroa, bai euskeraren irakaskintza ere.

– Aita Intza: esan berria du batasun hau beorrek ere nahi duala. *Batasuneko* euskera ez da *gure aldekoa*, *alde hontako* euskera bakarrik, neurritz eta danok, auzkoak eta emengoak, euskelki guzietakoek egin ahal izan behar dugun *erdi-bide* bat baizik. Beorrek nik baiño obeto daki mugaz auzkoak gu bezin euskaldunak dirala...

– ... *Zuaz* itz egin akidazu, mesedez –eskatu ziran, apaltasunez, Aita Intzak.

Nik ez nuan behartu nahi izandu, eta jarrai nion: –Ba dakizu, eta nik baiño obeto, beste aldeko gazteak batez ere, gaur gure izkuntza berpiztu nahiean dabiltzala; hontaz besterik ez bada ere, anaia hoiek *oso maiteak* zaizkigu; gutxi badira, maiteago; beraz, bein Sabinekin (eta ain ondo) jarri zizkigun *tx*, *tz* eta beste idaz-bide asko onartu berriak dituztela ikusiaz guk ere berak duten zerbait artu behar gendukeala diote (*batasunaz* ari gerala oroi gaitzen beti); eta bide hontan jarri zala Euskaltzaindia. Euskaltzaindiak ez zion Mitxelena jaunari agindua arinki eman; Mitxelena bera bertan ez zan Euskaltzaindiko batzar batean aukeratua izan zan, eta eskabidea hau: ia berak eta batzordeak *batasunerako* zer bide arkitzen zuten. Gauzak pulamentuz egiñak izan dira. Orduan, orain uste ahal duzu aukera hori ez zala ondo egiña egon, batzordeak erabaki eta Arantzazun agertutakoa ez zala egokia izan eta, azkenik, uste ahal duzu Euskaltzain nagusiak izenpetu zenduten (zu ere hoiere artean) *agiria*, erdi-bide antzeko: *ondo ikusiko lukeala* hori ez zala jatorri, zuzen, artua izan?; edo, eta, oraindik, besteren bateri egin behar ziotela eskabide hori orduan, edo oraindik beste jakintsu bati eskatu behar liokeala Euskaltzaindiak berriro? esan zidan Aita Intzak astiro eta

– Euskaltzaindiak garai artan –itzak ondo neurtuz (grabatuta daude, nik orain arte egindako elkar-izketa guziak bezala)– bere iritzi eta usterik onenean artuko zuan erabaki hori, baiñan Mitxelenak eta aren laguntzaille aurreneko bezela agertu zan Aita Villasante, biak billera artan erakutsi ziguten *h* honen auzia erabakitzekoan *bi oiñarri* artuko zirala kontuan: *aintzintasuna* eta *tradizioa*. Biak kontuan artu nituan nik, eta hontaz argitasun gehiena billatzen saiatu naiz. Argitasuna nahi dutalako; eta ez nere iritziarekin nagusi ateratzeagaitik, baizik egia guzien gaiñetik, dan bezela, zabaldu dedin; hontan lana egin dut ugari, eta argiak arkitu ditut, zerbait baiño gehixeago, eta Euskaltzaindiari bialia dut nere lana.

– Ez nuan oraindik honelako esan eragillegorik entzuteko erarik izan; danak zerbaiten aurka arkitu ditut, iñorrek ez du oraindik beste aukera bat ukatuaren aurrean jarri. Bejondeizula. Lan horren kopi bat bazendu, pozik erakutsiko nituzke ementxe zure puntuak, eta bide batez bideak argitzen joango giñake –eskatu nion– egokiera ona dugu hau zure asmoak zabaltzeko.

– Bai, baiñan ez dut kopirik gorde –esan zidan.

– Nik beste gauza bat galdetu nahi dizut. Zu nafarra zera; ez zera muga izun hortatik urrutikoa, norbaitek *h* honen aditzea eta eroapenik izan ahal ba du, zu zera hau: honegatik kezkatzen nau gehien zure jarrerak; *h* hau gure izkuntzan sartzeko asmoak

alako nahi-eza sortzen dizu. Aitatu dugu zailtasuna lehen; emen, Nafarroan ere, zailla litzake, beraz, *h* hau sartzea.

– Hemen ere ba dugu zerbait. Napar goian izan ahal dugu; *h*-ren ordez *k* egiten zuten zenbaitetan Erronkarin eta Zaraitzun; eta ibar hoietatik bera Iruña alderaiño edo berago, berriz, *g* esaten zuten; adi-bidez: gau, gori, gura, edo *kau*, *kori*, *kura*; baiñan letra arteko *h*-rik ez dugu izan eta ez da ageri iñon.

– Mitxelena jaunaren teoriari, eta bere batasun-sistimari arrazoi ematen ari zera oraintxe –esan nion.

– Nola?

– Batasunan egiteko dugun *behar* bat aitatu dugu oraintsu: anaia batzuk erabiltzen dutenei amore pixka bat ematekoa; baiñan hau ez da gure eta berenganako *grazia* utsa bezela eskeiñia izan, batasun zabalagoaren *behar* bat bezela sumatu dutelako baizik. Hontan aritu diran Euskaltzaiñek ikusi duten oztopoa (eta aundienetakoa nonbait) hauxe da: *euskalki batzuetan* eta *itz beretan* (*l*, *k*, *g*) erabiltzen dirala *asieretan* eta *tartean ere bai*; zuk oraintxe aitatu dituzun demostratiboetan, asieretan: gau, kau, gori, kori; emen, *g* eta *k* hoi ordez aukeratua da *h* hau: hau, hori; alegia: *soiñurik ez duan letra batek errazago berdinduko lituzkela gureak, danonak*, diran itz hoiek.

– Ederki –esan zidan Aita Intzak– Hori entzun nuan lenagotik, eta kontuan artua neukan, baiño ikusia dut Eusko-Irakustzaren aldizkingi aundian Urkixo jaunak argitaratzen zuan RIEV-an Uhlembeck jaunak honetaz ziona: bakanetan besterik ez dala noski asieratik *h* hau sartzen; *k*-tik *hi*, *ki* beharrean; *kabi*-tik *habi*. Eta honela: *g*, *n*, *r*, *l* eta abar; *h* horrenik ez dala España-aldeko euskaldunetan Frantzi aldeko euskaldunak, beren eleketan alako as-ots bat, gutxiago edo gutxiago mintzan nabari dana daukatelako gehienetan. Orduan, *jakintsu honen ustez lendabizi genituan letra hoiei beraxtasun zerbait emateko sartua dala h hori*.

– Orduan Mitxelenak Euskaltzaindiarentzat egin zuana (eta hau oraintxe ikusten dut) erriaren jarrai-bide bezala egiña izan da; edo ez ahal zaizu alaxe iruditzen?

– Bai, *baiñan lendabizian* euskeran *l*, *g* eta *k* erabiltzen ziran; honek esan nahi du *tradizioa*. Lehengo tradizioa alegia, letra hoiek zirala, eta gero bakarrik etorritako *h* honen aurrekoak. Orduan nik uste *h* hau ez baiño beste *gure aldeko g*, *l*, *k* hoiek dirala *jatorrak*, eta ez genituzkela alde batera utzi behar *ondoren bakarrik sartu dan h honengatik*.

– Ia elkar ulertzen dugun, Aita Intza: zurekin konforme nauzu, *l*, *g* eta *k* asiera batzuetan eta bokal tarte batzuetan zaharragoak dirala; eta *h* gero, *eta erriak berak* (eta hau ere nolabait tradizioa da) *eta izkuntza biguntzeko ekarria izan da*. Batasuna (*batasuna* egitaz nahi badugu) ezin dugu iru letra hoiek erabiliz egin; *irutasuna* dugu hori. Norbaitek erabaki behar eta nik uste Euskaltzaindiak behar du Euskalerrian bere izkuntzaren bidea ebaki eta erakutsi (edo *errekomentatu* edo *ondo ikusi* nai dan estal-itza!) eta zuzentasun honen errespetoz bide hau artu dugunok ain gaizki, horrelako pekatua, egin ahal dugu ba? –galdetu nion Aita Intzari.

– Euskaltzaindiaren erabakia guziok lotuz emana izan balitz –esan zidan berak– orduan artua izango zan *erabakia*, jakiña; batzuk isilik gelditu behar izan genduan, lendik emandako gure iritziak azken orduan agertu gabe, *ez giñalako baizik gutxi horren alde geundenak*.

– Zergatik ziñeten gutxi? –galdetu nion.

– Ez ziralako danak joan, edo...

– Ez dakit urrinde hoiek noren bizkarrera bota behar diran, izkuntzak eta Euskaltzaindiak ezarri behar lieteke errua dutenei, eta nola nahi, Euskaltzaindiaren *agiriak* bere gain artu ditu uts hoiek ere; artu behar izandu zituan, noski.

Zer geratzen zaigu euskeraren batasuna Euskaltzaindiaren bidez billa gabiltzanoi? *Agiri* hau bakarbakerrik, eta *h-rekin idatzia*. Batetik, ikusten duzu emen ba dirala Lekuona eta zerorrez gaiñera beste *h*-zale ez ziran bat baiño gehiago; danak izenpetu zenduten *h* hau ondo ikusia izango litzakealaren *agiria*, eta (nere ustez) *Euskaltzaindiko agirien artean lehengo aldiz h-rekin idatzia*. Uste ahal duzu, Euskaltzaindiak honela, errekomentatu eta erakutsitako bidea artearekin pekatu egin dugula?

– Zuk eta beste askok bide hori artzeak ez nau batere arritu –esan zidan leialki Aita Intzak– bestalde, iruditu zait Euskaltzaindiaganako erakusten duzuten begiramenaz egiña izan dala; baiñan *Euskaltzaindiak hori ez zuan erabat erabaki, baizik ondo ikusiko lukeala*.

– Egia da, *agindua* ez da –esan nion– baiñan zuk badakizu ondo aski gure errian gaur gure arazoak zuzentzeko bururik aukeratzerik (emen, errian, beintzat, instituzio bezela) ez dugula, eta dugun pittin hau Euskaltzaindia dugula; ala, anarkiak jota dagon euskal giro hau ikusita nahi eta nahi ez Euskaltzaindiaren *errekomentazio* (edo dena dela) artu beharrean gera. Biar Euskaltzaindiak buruz eta argiz eta garbitasunez, zuzentasunez, dagokion bezela, *beste erabaki bat artzen ba du*, ni izango naiz bere legera makurtuko danetako lehenengoetako.

– Epea behar dugu honetarako ere, Ugalde.

– Beraz zuk –Aita Intza– *h* honeri, eta honela begiratuta, ez ahal diozu, egitaz, batere arrazoirik ikusten?

– *H* hau guk ez dugu izan: ezin dut, napar bezela ukatu Saraitzun arkitu nintzala lendabizikoz *h*-ren ordezkiko *k*-rekin. Antxe oartu nintzan *h*-ren ordezkiko zerabilkitela. Baiño ez beste aldean darabiltzen itz guzietan (eta askoz ere gutxiago); itz batzuen aurretik: *kau, kori, kura, au, ori, ura*, bearrean. Era berean zarabiltzen Erronkarin. Itz tartean zerabiltenik ez nintzan oartu. Eskuz idatzitako liburu (Ondarribiko konbentuan dugun batean) ikusi dut: gau, gori, gura, garen dakazkila, *au, ori, ura*-ren ordezkiko. *Ni ez naiz osotara h-ren etsai, ez, gure mintzoan bi gauza esan nahi dituzten zenbait itzetarako ondo letorteko*; esate baterako: biak eta bihiak, mia eta mihia; bihia Baztanen *azia* dalako eta gipuzkoko mia, Baztan berean mihia, *mingaña* dalako. *Nahasketa sortu lezaketan itzetarako gutxienez ongi letorkela nago. Euskera argitaratzeko bidali nuan lana ikusi ondorean, alde batekoak eta bostekoak onez-onean erabakitzen dutenera nago eta egongo. Euskaltzaindiak lehen baiño lehen gauzak garbitzea bai beharrezkoa deritzaidalako*.

– Egia esateko –neretik eman nion–, eta elkar-izketa hoietan esan izan dudana bezala, ni ez naiz *h* gehiegiren aldekoa; batasunak bere neurriak behar ditu.

– Nik ere –esan zidan Aita Intzak bukatzeko– neurriz sartu behar dala uste dut, eta gaurkoan beintzat nahasketa aundia sortu duala idazleen artean eta asko idatziko luketenak ez dute idatziko non eta nola sartu ez dakitelako naiz *Euskaltzaindiak eman zihan legetxoak emanik egin*.